

TATAR TÜRKLERİN MEVSİMLERLE İLGİLİ GELENEKLER ¹

Yard. Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN
Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Mevsimlerle ilgili gelenek-görenekler ve bayramlar, insanların ekonomik hayatı ve halkın temel ihtiyaçlarının sağlanmasıyla ilgilidir. Tatar Türkleri, yaşadıkları iklimden dolayı olmalı mevsimlerle ilgili gelenek-görenekler bakımından zengin bir halktır. Etnografya gezileri sırasında köy köy dolaşarak toplanan zengin malzeme sayesinde, Tatarların yaşadığı yörelerde içtimâî törenler ve bayramların çoğunlukla ilkbahar ve yaz mevsiminde uygulandığı tespit edilmiştir. Bu geleneklerin çoğu takvimin belli bir gününde yapılmaktan ziyade, yılın nasıl geldiğine bağlı olarak uygulanmıştır. Kutlamanın yapılacağı uygun günü genelde köyün en yaşlı ve en tecrübeli ihtiyarları (aksakalları) seçmiştir. Ayrıca, bahar ile ilgili gelenek ve görenekler, tarım işlerinin öncesi veya sırasında, ya da sonrası yerine getirilir.

Mevsimlerle ilgili gelenekler, Türk halklarının yaşadıkları bütün inançların ve girdikleri bütün dinlerin izlerini taşırlar. Meselâ, kadim insanların en eski çağlarda güneşe tapmaları (baharda güneş hareketini tekrarlayarak saban ile daire çizme, askere uğurlarken gençleri masa etrafında üç kere doğudan batıya doğru döndürme ve sonra köylüler ile beraber güneşin doğduğu tarafa yürümeleri, *Nardu an* bayramının kutlanması vs.), demirin esrarengiz gücüne inanmaları (köy etrafında daireyi demir saban ile çizmeleri vb.) bu gelenekler içinde özel yere sahiptir.

BAHAR MEVSİMİNDE UYGULANAN GELENEKLER

NÄWRÜZ (NEVRUZ) BAYRAMI

Hasattan önce yapılan gelenekler içinde ilk sırayı Nevruz almaktadır. XVIII. asra kadar Tatar halkı yeni yılı tüm Türk boyları gibi, gün ile gecenin eşitlendiği gün, yani Mart ayının yirmi birinde kutlamıştır. *Näwrüz*, Farsça'dan “yeni gün” manasına gelmektedir. Bu bayram sırasında kışı yenen güneşin bahara doğru yol alması kutlanmaktadır.

Bu bayram, esasında Eski Doğu geleneklerinden çıkmış olup, daha sonra Antik Yunan'a ve Roma'ya yayılmıştır. Orta Asya'da bu bayram M.Ö. VI. asırda kutlanmaya başlamıştır. Bütün Türk boyları için de ortak olan Nevruz bayramı İdil boyu Tatarları tarafından da kutlanmaktadır.

Nevruz bayramına en aktif katılanlar her zaman çocuklar olmuştur. Mart ayının yirmi birinci günü öncesi çocuklar uyuyakalmamak ve ilk olarak daha çok yiyecek toplamak için akşamdan yastık altına bir odun koyup yatarlarmış. Uykuları gelmez ve bu nedenle çocuklar çok erken uyanır ve havlunun işlemeli tarafından kesilip dikilen bohçalarını alıp ev ev dolaşarak yeni yılda sağlık, huzur ve rahat hayat, bolluk, bereket dileyen mâniler söylerlermiş. Genelde bu tür mânilerde, sığırların sütlü olması, malların sonbaharda artması, evde kalan kızların kısmetinin açılması, ev sahibinin işlerinin yolunda gitmesi gibi dilekler dilenirmiş. Ev sahipleri de çocuklara boyanmış yumurtalar, hamur, patates ve etten yapılmış yiyecekler (*pärämäç*, *sumsa*, *qıstıby*, *öçpoçmaq*) verirlermiş.

Nevruz bayramına medrese öğrencileri de sevinerek katılırlarmış. Nevruz bayramı, soğuk kışın bitmesine, doğanın canlanmasına sevinme, köylüleri neşelendirme gibi duyguları ve hareketleri de içine almış bir bayram olmuştur. Meselâ, Nevruz bayramında söylenen birkaç mâniden örnek verelim:

Abzıy eşeñ uñ bulsın,	Ağabey, işin yolunda olsun,
Telägäneñ yuş bulsın,	İstedığın denk gelsin,
Küñelläreñ huş bulsın,	Gönlünüz de hoş olsun,
Näwrüz möbäräkbäd,	Nevruz mübarek olsun.
Qazanğa barmaq kiräk,	Kazan'a gitmek lâzım,
Balıqqa qarmaq kiräk,	Balığa olta lâzım,

¹ Bu makale “Türk Dünyası Araştırmaları” dergisinde (Kasım-Aralık 2004) yayınlanmıştır.

Şakertkâ aqça kiräk,
Näwrüz möbäräkbäd.
Bulmıy ikän aqçağız,
Yözegez qızartmağız,
Ni bulsa da biregez,
Näwrüz möbäräkbäd!

Öğrenciye para lâzım,
Nevruz mübarek olsun.
Eğer yoksa paranız,
Canınızı sıkmayın,
Ne olsa da veriniz,
Nevruz mübarek olsun.

Açulanma bezlärgä,
Eytik çının sezlärgä;
Bez kildek qız küzlärgä,
Qotlı bulsın yaz!²

Kızmayınız bizlere,
Gerçeği söyleyelim sizlere;
Geldik kızları beğenmeye
Kutlu olsun bahar!

Näwrüz äyttek bez sezgä,
Haqın biregez bezgä:
Yäşegez jitep yözgä,
Malıgız artsın közgä,
Näwrüz möbäräkbäd.

Nevruz dedik biz size,
Hakkını veriniz bize:
Yaşınız gelip yüze,
Malınız artsın güze,
Nevruz kutlu olsun!

Gördüğümüz gibi, Nevruz mânilerinde bahar ile birlikte gençlik, sevgi konuları da ilgi alanı dışında kalmamıştır. Çoğu zaman bu mânileri hazırlıksız olarak, irticalen öğrenciler kendileri yaratmıştır.

Nevruz sırasında Nevruzbike olarak en güzel kız da seçilmiştir. Onu at arabasına oturtup meydana getirirler ve sorular vererek ilkbaharın nasıl geleceği ve kendilerini ileride ne bekleyeceğinden haber almaya çalışırlarmış. “Al mı, gül mü?” diye sorarlar ve gönülden “al olursa böyle olur, gül olursa şöyle olur” diye dilek tutarlarmış. Nevruzbike’nin bundan haberi olmaz, “al” der, ya da “gül” der. Dilek tutan da sonra bu falı açıklamış.³

Nevruz mânileri Şihabetdin Mercanî ve Kayum Nasırî gibi ceditçi yazarlar tarafından derlenmiştir. Ş. Mercanî, “Nevruz Beyitleri”nin Bulgar devleti devrinde de bilindiklerini göstermektedir. Bu tür beyitlerde iki kızın yeni yıl günlerinde Nevruz mânilerini söylemelerinden bahsedilmektedir.⁴ Nevruz mânilerinin halk edebiyatı uzmanları tarafından derlenen çeşitli varyantları da yayınlandı.⁵ Metinlerin daha dolu bir şekli *Näwrüz Beyiti* adı ile *Borın ı Tatar Edebiyatı* kitabında yer almıştır (Kazan 1963).

Kazan Hanlığı Rusların idaresine tâbi olduktan sonra Tatarların yeni yıl kutlamaları zorunlu şekilde Hıristiyan takvimine göre 1 Ocak’a alınıyor. Fakat şunu da söylemeliyiz, Tatarlarda Nevruz kutlamalarının bazı safhaları zaten geciktirilerek uygulanmış ve başka halklarda baharı kutlama olduğu gibi Tatar Türklerinde de onlar tam manasıyla baharın geldiği zamana alınmıştır. Bu yüzden de ayrıca Orta Asya’nın göçebe halklarının (meselâ, Kazak Türklerinin) sözlü ve yazılı edebiyatlarında, Nevruz, en çok işlenen konulardan biri olarak karşımıza çıkıyorsa,⁶ Tatar Türklerinin edebiyatı hakkında biz aynı fikirde bulunamayız. İdil boyu Tatarları’nı başka Türk boyları ile kıyaslarsak daha soğuk iklimde hayat sürdürdüklerini unutmamalıyız. Damdan düşen damlalar tabi ki baharı müjdelere, ama bayram yapmak için henüz erkendir, çünkü hava soğuk, yer de çamurlu ve nemlidir. Bir halk bayramı için geniş ve çimli bir alana, gönülleri ısıtan güneşli havaya da ihtiyaç vardır. Bu yüzden de başka halklarda Nevruz’un olduğunu sayarsak buna karşılık, Tatarlarda da hasat öncesi uygulanan başka bir bayram ortaya çıkmıştır, *Sabantuy* bayramı. Bu bayram Orta İdil boyu topraklarında çıkan ve bu coğrafyanın doğasına en güzel şekilde uyum sağlayan gerçek millî bir bayramdır.⁷ Bu bayram hakkındaki bilgileri *Buz U urlama* ve *Cimçeçek* Bayramı’ndan sonra vereceğiz.

² Urazman, Râüfâ. **Tatar Halq n ñ Yolalar hãm Bâyrâmnäre**. Kazan 1992, s. 13.

³ **Bâyrâmnär, Tuylar Öçen**. Tamaşa Ürnäkläre. Kazan 1999, s. 38.

⁴ Möhämätcanov, Rif. **Ba qortstan Iq Buy Tatarlar n ñ Yola cat**. Ufa 1982, s. 19.

⁵ **Tatar Hal q cat . Yola hãm Uy n C rlar**, Qazan 1980.

⁶ Ali Akar . “Kazak Edebiyatında Nevruz”, *Türk Kültürü*, Sayı 457, Ankara 2001, s. 293-298.

⁷ Urazman, a.g.e., s. 13-14.

BOZ OZATU BÄYRÄME **BUZ U URLAMA BAYRAMI**

Tatar Türkleri daha çok tarıma dayalı bir toplumdur. Tatar köyleri de nehre yakın olduklarından dolayı, bu nehirlerde bahar gelmesiyle buzların kırılıp akması özel bir bayram rengini almış. Buzun kırılıp eridiğini gören ilk kişi köye doğru koşup köylülere müjde verir. Nehir köyden iki-üç kilometre uzaklıkta olmasına rağmen, köyün gençleri bayramlık kıyafetlerini giyip süslenip nehir kenarına veya köprü önüne toplanıp buzların kırılıp akmasını izlerler, oyunlar oynarlar, türküler söylerlermiş. Bu bayrama nehir uzakta olmadığı durumlarda büyükler de katılmış.

Kırılan buz parçaları üzerine gençler samandan ateş yakıp yanan samanı akıtlarmış. Başkurdistan'da bulunan Tatar köylerinde ise nehir kenarında samandan büyük bir kukla yaparlar. Bir hafta kadar gençler bu kukla etrafına toplanıp oyunlar oynar, eğlenir. Son buzlar akıp gittiği gün de bu kuklayı aleve verirler. Bazen de kuklayı son buzun üzerine dikip aleve verirler ve nehre katarlar. Bu tören, hastalıkların, kötü ruhların köyü terk etmesi için yapılır.⁸ Sibiryaya Tatarları ise samandan yapılmış kuklayı kayın ağacının kabuğu üzerine yerleştirip İrtiş nehrine akıtlarmış.⁹ Bu da kayın ağacının kutsallığına ve koruyucu bir güçte sahip olmasına inanılarak yapılmış. Şamanlar da biri hastalandığı sırada bir kukla yaparak hastalığın bu kuklaya geçeceğine inanırlar ve onu bozkıra atarlarmış.¹⁰

Tataristan'ın güneyinde akan *Çulman* (Kama) nehri boyuna yerleşmiş köylerde buz uğurlamaya gelen kızlar ve gençler nehirde buz parçaları ile suyu bir kaba alıp köylülere ikram ederlermiş; bu hareket sevap bir iş sayılmış.¹¹

Bazen aynı nehrin her iki tarafına yerleşmiş köyler, biri bir tarafta, ikincisi ikinci tarafta bayram ederlermiş. Eğlenceler buzun üzerinde akan saman alevleri aydınlığında gece yarısına kadar devam edermiş.

Buzu uğurlama bayramına benzer bir bayram Besermenler¹²de de bilinir. N. V. Nikolskiy bu bayramın Besermenler'e ait olup, Hıristiyan takvimi ile alâkası olmayan bayram olduğunu söylemektedir. Bu bayram sırasında Besermenler, nehre içki saçısı vererek,¹³ suyun taşmasını, insanlara, mallara ziyan gelmesini önlemiş olacaklarına inanırlarmış. Fakat bu saçı yazın nehre girildiğinde kimse boğulmasın, su sahibi kimsenin canını yakmasın diye su sahibini rıza etmek için de yapılmış olmalı. Bazı köylerde bu bayram sırasında nehre hasta birinin üzerinden çıkarılan giysisini de akıtlarmış. Bu da, hastalık insan vücudunu terk etsin, buzlu su ile akıp gitsin diye yapılmış.

Buzu uğurlama geleneğinin en eski şeklinde Tatar Türklerinin su gücüne, Su iyesine seslenmesi gibi bir tören olduğunu tahmin etmek güç değildir. Fakat bu törenin ilkel manası kaybolup, artık XIX. asır sonunda o, gençlerin toplu bir şekilde gönül açma geleneğine dönüşmüştür. Gençler arasında mutlaka bir *garmunçı* (akordeona benzer *garmun* adlı Tatar müzik aletini çalan) da bulunmuş. Kızlar ve gençler kuru bir yer bulup orada halk oyunları oynarlarmış.

Tatar âlimi Flöra Bayazitova *Kerä enlär* adı verilen zorla Hıristiyanlaştırılan Tatarlardan "Buzu Uğurlama" adlı bir halk türküsü de derlemiştir.¹⁴ Buzu uğurlama bayramının en güzel tasvirini XX. yüzyılın başında Tatar yazarı Mähmüt Ğalaw tarafından yazılan *Bol ançiq Yıllar* (Karmaşık Yıllar) adlı romanda bulabiliriz.

CİMÇÄÇÄK BÄYRÄME **KARDELEN BAYRAMI**

Tatar Türkleri tarafından kutlanılan bahar bayramlarının başka biri *Cimçäçäk* (Kardelen) bayramıdır. İsminden de görünüyor ki, bu bayram bitki kültürü ile bağlı olarak ortaya çıkmış bir bayram

⁸ Urazman, a.g.e., s. 14.

⁹ Bayazitova, Flöra. **Tatar Halq n ũ BÄyräm häm Könküre Yolalar**. Kazan 1995, s. 111.

¹⁰ İnan, Abdülkadir, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976, Milli Eğitim Basımevi, s. 150.

¹¹ Urazman, a.g.e., s. 13.

¹² Udmurt etnik grubudur. Dilleri Udmurt dili olup, Türk Lehçelerine has özellikleri taşımaktadır. İdil boyu Bulgar devleti sınırlarında yaşamış ve Müslümanlaşmış Fin-Ugor kabilelerinden oldukları tahmin ediliyor. Kazan Hanlığı döneminde Çeptsä (Vyatka nehrinin kolu) nehri boyuna göç etmeleri ve Türk boyları ile asimile etmelerinden de bahsedilir (**Tatarskiy Entsiklopedičeskiy Slovar**. Kazan 1999, s. 74.).

¹³ Nikolskiy, N. V. **Sbornik storičeskih Materialov o Narodnostyah Povoljya**. Kazan 1919.

¹⁴ Urazman, a.g.e., s. 15.

olmalı. Bu bayram, kar altından ilk çiçek, kardelen çiçeği çıktığında kutlanır ve doğadaki değişikliklere bağlı mevsim geleneği olarak izlenilebilir. *Cimçäçäk* bir hafta, on gün kadar devam edermiş ve orada “*Tarı çäçtek*” (“Darı Ektik”), “*ayqamı*”, “*Sayla*” (“Seçmeli”) gibi oyunların oynandığı bilinir. Araştırmacılar, bu bayram sırasında söylenen türkülerin içeriğini genelde düğün içerikli olarak tanıtmaktadırlar. Fakat isminden de belli olduğu gibi, bu bayram, ziraatçılık ile ilgili bayram olmalı. Türkülerin içeriği ise zaman geçtikçe değişikliklere uğramış olabilir.

Eskiden büyüleyici anlama sahip olan kelimelerin zamanla unutulup, geleneksel fonksiyonlarını kaybetmeleri de doğaldır. Bu bayram, özellikle Başkurdistan’da İk Nehri boyunca yaşayan Tatarlara özgü bir bayram olarak bilinir. Fakat Çuvaşlarda ve Mari halkında da nehirler buzdan açılıp, bitkiler ve çiçekler görünmeye başladığı zaman Yer Ana’yı ağırlama ve korumaya yönelik merasimler yapılmış. Su sahiplerine onlar da *cimçäçäk* (kardelen) kurban ederlermiş. Tatarlar bu döneme *ayaw* (koruma) veya *näzek* (nazik) adını vermişlerdir. Kadim insanların fikrine göre, bu dönemde Yer Ana’yı incitmeye, onu sivri nesnelere ile kazmaya kimsenin hakkı yoktur. Bu gelenek Marilerde *aya* veya *oya*, Udmurtlarda *in-vozo*, *invojo*, *vojodir* adları ile geçer. Bu dönemde tabii ki Yer Ana’ya hayat veren su sahiplerinin de gönlünü almak kutsal görev sayılmıştır. *Ayaw* geleneğini andıran gelenekler Mordva¹⁵ ve Dağıstan halklarında da bilinir.

Cimçäçäk bayramı sırasında uygulanan geleneklerden bugüne sadece “*Cimçäçäk*” oyunu korunmuştur. Bu oyunu Fergane’de yaşayan Tacikler ve Özbekler aynı anlama gelen “*Boyçäçäk*” kelimesiyle adlandırır. Bu oyunlar sırasında aile konusu merkez konu olarak belirlense de, bahar güneşini övme, Yer Ana’ya saygıda bulunma, onu ağırlama da unutulmamaktadır.¹⁶

SABANTUY BÄYRÄME Ç FT SÜRME BAYRAMI

Çiftçilik ile uğraşan halk için ekim zamanı, en önemli zamanlardan biri olmuştur. İkinci bu günü atlarının hazırlığını yaparak, ekilecek tohumları gözden geçirerek beklermiş.

Bahar mevsiminde yapılan saban işleri etrafında insanları yakınlaştıran, çalışmaya karşı sevgi ve istek uyandıran çeşitli bayramlar ve törenler oluşmuştur. Bu gelenek ve törenler sırasında ekinlerin verimliliği, doğadan yardım isteme söz konusu olmuştur. Kayum Nasırî bize Tatar ekincilerinin erken kıştan hasat toplanıncaya kadar hasat ile ilgili büyük bir hazırlık içinde yaşadıklarından haber vermektedir. Bu yüzden de doğa olaylarını inceleyerek yılın nasıl geçeceğini düşünüp, ikinci birkaç yıllık tecrübesini ele alıp yorumlar yapmış. Buraya eski şamanizm devrinden kalan inançlar, *ırım* (büyü)ler da eklenmektedir.¹⁷ O günlerden bugüne ulaşan birçok halk meteorolojisi (onlar Tatarlarda *sınami lar* olarak adlandırılmaktadırlar), yorumlar, atasözleri ve deyimler hâlâ halk içinde korunmakta ve uygulanmaktadır.

Tatar Türkleri, *Sabantuy* (“*saban*” – saban, “*tuy*” – düğün) bayramını, kar yerden kalktığı günlerden itibaren bahar ekini ekilinceye kadar kutlamışlardır. Bu bayramın ilk özelliği, onu yapmak için takvime bağlı olan özel bir günün olmamasıdır. Bu bayramın yapılacağı gün, yılın nasıl gelmesine, karların erime ve toprağın ekin işlerine hazır olma durumuna bağlı olarak seçilmiş ve hâlâ aynen seçilmektedir. Eskiden *Sabantuy* bayramı yapılacak günü, köyün ihtiyarları belirlerlermiş ve genelde Pazar gününe denk gelmesine özen gösterirlermiş. Bugün de her köy bu bayramı komşu köyün bayramına da katılabilme amacı ile farklı günde yapmak ister. Fakat *Sabantuy* bayramı, her köye özel bir bayram sayılır ve komşu köylerin halkını özel bir şekilde bu bayrama davet etmezler. Onlar genelde davetsiz gelirler ve bayram sonu kendi köylerine geri dönerler. Ancak bayram olan köyde akrabaları varsa, burada yemeğe de çağırılabilirler.

Sabantuy bayramı büyük bayramdır. Bu bayrama hazırlık bayramın çok öncesi başlar. Kadınlar evlerini temizlerler (ağaç tomruklarından yapılan evler her bahar *Sabantuy* bayramı öncesi yıkanır, silinir). Erkekler ise avlu ile ahırını temizler ve süpürürler. *Sabantuy* bayramına özel içki (*sıra*) ve

¹⁵ Fin-Ugor halkıdır.

¹⁶ Möhämätcanov, a.g.e., s. 23-25.

¹⁷ Kayum Nasırî. “Poverya i Obryadı Kazanskih Tatar”. *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obşestva*, Tom VI, Vıp. II, 1880.

yemekler hazırlanır.¹⁸ Bu bayrama yiyecek ve içeceklerin sıra dışı bol hazırlanması hasatların da bol, iyi olması dileği olarak kabul edilebilir.

Eskiden *Sabantuy* bayramı öncesi de çocuklar Nevruz bayramı sabahı olduğu gibi ev ev dolaşıp yiyecek toplarlarmış. Yetim, öksüz çocuklara daha çok ilgi gösterirler ve onlar daha bol bayramlık yiyecek toplarlarmış. Meselâ, Tatarların büyük şairi Abdullah Tukay'ın *Hatırımında Kalanlar* adlı çocukluk hatırası eserinde, kendisinin annesiz-babasız olduğu, ayrıca rahmetli babasının molla olduğundan dolayı köylülerin onunla daha yakından ilgilendiklerini ve evine herkesten daha fazla boyanmış yumurta getirerek üvey annesi ve babasının gönlünü aldığını yazmaktadır.¹⁹

Sabantuy bayramı iki safhadan oluşmaktadır: hazırlık ve bayramın kendisi. Eskiden, *Sabantuy* öncesi çocuklara *botqa* (lâpa) ikram ederlermiş. Bazı yörelerde buna *Därä Botqası*, bazı yörelerde ise *Zärrä Botqası* derlermiş. Bu terimin manası hâlâ açıklanmamıştır (Biz ise buradaki *Därä* kelimesinin “dere” anlamına gelip bu şenliğin dere boyunda yapılmasına işaret olduğunu düşünüyoruz). Birçok yerde ise bu bayramın adı *Qar a Botqası* olmuş. İlkbaharda kar kalkıp ilk toprak görüldüğünde, köyün ihtiyarlarının belirlediği gün çocuklar ev ev dolaşıp bulgur, süt, yağ ve yumurta toplarlarmış. Erzaklar toplanırken mâniler de söylerlermiş:

Där, där, därägä	Der, der, dereye
İrtä torıp botqağa.	Erken kalkıp lâpaya.
Berseköngä - kükäygä,	Yarından sonra- yumurtaya,
Annan qala - sörängä.	Sonra ise bayrama.

Qarğa äytä qar-qar	Karga der ki kar-kar
Tuyım citte, barr,barr,	Düğünüm var, var, var,
Yarma, kükäy alıp bar,	Bulguru, yumurtayı götür,
Sıy, mayınnı salıp bar,	Sığ, yağını koy götür,
Äpäy, iteñ tağıp bar,	Ekmek, etini de götür,
Barr, barr, barr. ²⁰	Var, var, var.

Toplanan yiyeceklerden çayırdı, dağda, kırdı (genelde bu yer her sene ibadet yapılan yer olmuştur), bazen de bir evde, bir-iki yaşlı kadın gözetiminde büyük kazanda *botqa* pişirirlermiş. Bu *botqa*'nın tadına bakmak için köyün bütün çocukları ve kadınları toplanmış. Herkes kendisi ile tabak-kaşık getirir ve ikram sonrası çeşitli oyunlar oynarlarmış. *Botqa*'yı kaşıklara alıp kargalar gibi zıplayarak açılmış yerlere de serperlermiş. Yere yapılan bu *botqa* saçısı, Yer Ana'ya saygı gösterme, kötü ruhları kovma anlamına gelmiştir. *Qar a Botqası*'nın başka bir özelliği – bir yere oturmadan, ayakta yenmesidir. Tatar Türkçesi'ndeki “Utorop aş, qarga botqası tügelder” (oturup ye, karga lâpası değil ya!) deyişi ile bu gelenek dilde de ifadesini bulmuştur. Sibiryâ Tatarları'nda ise *Qar a Botqası* evde yapılırsa damın üstünde yenilmiştir.²¹

Aslında bu bayram doğaya, kuşlara saygı göstermenin güzel bir örneği olarak, *Sabantuy* bayramının vazgeçilmez bir parçası, sabana çıkmadan yapılan bir tören şeklinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar bu *botqa*'nın ismi ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları “Acaba, eski zamanlarda Tatarlarda karga totemi mi olmuş?” gibi soruya cevap aramaktadırlar. *Botqa*'yı direk başlarına koyup kargalara da bırakma alışkanlığı bu fikri savunmaktadır.

Belki de bu bayramın ismi daha basit bir şekilde anlatılabilir. Yerin yaratılışı ile ilgili efsanelerin birinde, Yaratıcı'nın karayı bulup müjde getirme işini kargaya yüklemesi ile ilişki kurabiliriz. Soğuk kış aylarından sonra geri dönen karakargalar da, aslında baharı müjdeliler. Ayrıca bu kuşlar, çiftçilerin ekinlerine zarar veren haşereleri yiyerek büyük yarar sağlarlar. Böylesine, *Qar a Botqası* bayramının baharın gelmesini ve yerlerin ısınmasını müjdeleyen karakargaların dönüşü ile bağlı bir bayram olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüz *Sabantuy* bayramının hazırlık safhası, kutlama esnasında düzenlenecek yarışmalarda yarışı

evlenen genç gelinlerin işlemeli havluları olmuştur. Gelin bu hediyeı çeyzinde bulunan en güzel havludan hazırlarmış. Tataristan'ı

kovmak için uygulanmış. Tobol ve Tümen Tatarları bu geleneği bugün de düğün sırasında uyguluyorlar: Çömleği, damadın evine kızın oturup geldiği arabaya vurarak kırarlar.²⁴ Türkiye Türklerinde ise bu gelenek, baba evinden gittiği an kızın arkasından bardak kırma olarak korunmuştur.

Bayramın başka bir etkinliği de *güre* 'tir. Güreş, çeşitli yaş ve ağırlık grupları arasında uygulanır. Güreş sırasında erkekler bellerine kadar soyunurlar ve birbirlerini havlu ile tutup çekerek yıkmaya çalışırlar. Güreş, birisinin kazanmasıyla sona erer. Birkaç kişiyi yenen güreşçi, *batır** ilân edilir. O da en güzel havluyu hediye alır ve ona koyun da verilir. Günümüzde üç *batır* belirlenir ve onlara değerli hediyeler verilir (halı, elektrikli süpürge, çamaşır makinesi v.s.). Birinci *batır*'a artık bir gelenek olarak koyun ile beraber araba da hediye edilmektedir.

Bu yarışların dışında güzel şarkı söyleyen ve oyun oynayan da belirlenir. Herkes becerdiğini göstermeye çalışır. Meydana yakın yerlerde mağazalar, büfeler millî yiyeceklerden satış yapar.

Eskiden *Sabantuy* bayramı sırasında daha değişik yarışlar da yapılmış. Meselâ, ağır taşı kaldırma yarışı. Bu tür yarış hakkında Tatar halkının *Alpam a* adlı masalında da söz edilmektedir: "*Alpam a* bir taşı alıyor da, onu ikinci taşa vurarak kırıyor. Sonra da iki taşı eline geçirip koltuk altına alıyor ve dağa doğru koşuyor".²⁵ Fakat günümüzde bu yarış sırasında artık taş değil, genelde ağırlık, top kaldırılmaktadır.

Yarışlar sona erdiğinde herkes evine dağılır. Bu gün, her evde bayram sofrası hazırlanır. *Sabantuy* genelde sabah saat ondan akşam üçe dörte kadar devam eder. Karanlık olduktan sonra da gençler bir araya toplanarak *Kiçke Sabantuy* (Akşam *Sabantuy*'u) düzenleyerek, oyunlara devam ederler. Eskiden *Sabantuy* bayramı haftalarca sürermiş.

XX. asrın ortalarına kadar *Sabantuy* geleneği daha özel bir düzenle yapılmış. *Sabantuy*'a hazırlık bir-iki hafta önce başlar ve büyük bir sorumluluk istermiş. Köyün etrafı sabanla sürülürmüş (kadim insanlar, demirde güç ve kuvvetin saklı olduğuna inanmışlar). Bu işi evlenmeyen kızlar yaparmış. Erkeklerin ve evli kadınların bu törene katılma hakkı olmazmış. Kızlar saçlarını omuzlarına dağıtıp, bayramlık kıyafetlerden, bellerine yeni yazma bağlayarak saban sürmeye alınırlar, ellerine de değnek veya kamçı alırlarmış. Kızların önünden saçları dağınık, süpürgeye binmiş halde bir yaşlı kadın gelirmiş. Başka bir yaşlı kadın da saban başına yaslanıp, kızların omuzlarından ve koltuk altlarından geçirilen dizgini sallayıp, onları kamçı ile kovalarmış. Bu yaşlı kadın kızları hatta dövmeliymiş. Böylece, güneşin doğduğu taraftan battığı tarafa büyük bir daire çizerlermiş. Bu iş yapılırken köye kimse giremez ve çıkamazmış. Yaklaşmak bile yasak edilmiş. Yaklaşan biri olduğu sırada, o insanı öldüresiye döverlermiş. Saban çizildikten sonra, artık köyde kötü ruhlar ve hastalıkların kalmadığına inanılmış. Saban çizmek, *Sabantuy*'a hazırlığın ilk aşaması olmuştur. Kayum Nasırî *Qazan Tatarlarının İ anuları hām Yolaları* (Kazan Tatarları'nın İnanışları ve Gelenekleri) adlı eserinde saban ile daire çizme geleneğinin eskiden insanlara ve hayvanlara zarar veren hastalıklar sırasında da uygulandığını söylemektedir (meselâ, veba hastalığı sırasında). Ayrıca, Tatar Türklerinde at, gittiği yolda birden durursa da balta ucu ile at ve araba etrafında daire çizip, baltayı o daire içine saplama âdeti olmuş. Yolda yalnız başına açık alanda uyumak zorunda kalan insanların da boy yeterince uzanarak bıçak ile daire çizip, şu daire içinde uyumasını uygun görmüşler. Bir de bıçağı yanlarına saplamaları lâzımmış.²⁶

Saban ve başka olaylarla ilgili daire çizerken güneş hareketini tekrarlamak, güneşe tapma çağından kalan bir gelenek olmalıdır. Araştırmacılar İdil boyu Tatarlarının çok eski çağlarda, daha ekin ekmedikleri bir dönemde güneşe taptıklarından bahsetmektedirler. Arkeolojik kazılar sırasında Bulgar devleti devrine ait, üzerine güneş resmi yapılmış çanak-tabaklar bulunmuştur. Eskiden Bulgar devleti sınırlarında yaşayanlar tarafından güneşe beyaz veya sarı (kırmızı) renkte olan hayvan da kurban edilirmiş. Yemin ederken de Tatarlar hâlâ o dönemin uzantısı sayılan yemin sözünü dile alırlar: "Güneştir, sözüm hak".²⁷

Saban çizildikten sonra hediyeler toplamaya başlarlarmış. Onları uzun bir sopanın başına toplarlarmış. Sopanın başına çember geçirirler ve bu çembere hediyelik kumaşlar, yazmalar, havlular bağlandıktan sonra ortaya gene güneşi andıran bir manzara çıkarmış.

²⁴ Valeyev S.H. *Sibirskiye Tatar* . Kazan 1992, s. 141.

* *Batır*: kahraman, yiğit, alp.

²⁵ *Tatar Hal q cat . Ākiyetlār*. 1. Kitap, s. 268.

²⁶ *Tatar Miflar* , I. Kitap, G. Gıylmanov hikâyäläwendä, Kazan 1996, s. 356.

²⁷ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 34-35.

Yumurta ayrı toplanır ve o, en eski çağlardan beri tokluk simgesi olarak algılanırmış. Tohumun delinip fidan vermesi, yumurtadan civcivlerin çıkması halk tarafından kutsal, sırlı bir vaka olarak kabul edilirmiş.

Sabantuy bayramı hizmetle tamamlanırmış. *Sabantuy* bayramının arkasından hemen ekin ekerlermiş. Sabandan dönenleri kır kapısı yanında beklerler ve onların üzerine bol su dökerlermiş. Bunu yağmurlar zamanında yağsın, yıl kurak olmasın diye yaparlarmış. *Sabantuy* sırasında söylenen şarkıları artık bilemeyiz, ama ekinler köklendiği zaman söylenen bir şarkı günümüze dek gelmiştir:

Cir atası – cirän saqal!	Yer atası sarı sakal!
Cir anası – asıl bikä!	Yer anası, asil hanım!
Tübäsenä tuqlıgın bir	Tepesine tokluğu ver,
Tamırına nıqlıgın bir,	Köklerine sağlamlıgını ver,
İl östenä mullıgın bir,	İl üstüne bolluğunu ver,
İl eçendä bezgä dä bir!	İl içinde bizlere de ver!
Başlyq teläkne, -	Başlayalım dileği,
Kütärik beläkne, -	Kaldıralım bileği,
Koyaş, şahit bul! ²⁸	Güneş, şahit ol!

Saban sırasında yerine getirilmiş inanışlar da olmuştur: yıllar hayırlı, hasat bol olsun diye kıra çıkmadan mayasız hamurdan ekmecekler pişirirler ve onları evdeki en yüksek rafa koyarlarmış. Saban izi çizilmezmiş, çünkü orası Hızır İlyas geçen yer sayılırmış. Tatar Türklerinde İlyas kamçısı ile ilgili bir inanç da mevcuttur. Bir rivayete göre, Hızır İlyas kamçısını salladıktan sonra, karlar erir ve yaz başlarmış. Sonbaharda gözükken yağmursuz-gürültüsüz yıldırımın da Hızır İlyas'ın kamçısı olduğunu düşünürler. Ayrıca, bir halk inancına göre Hızır İlyas geçtiği tarlalardan bol hasat toplanırmış.

Sabana çıkarken atın önünden kimsenin geçmemesine de özen gösterilirmiş. Önce toprağa ağaç kabuğundan yapılan kovadan ilk tohumla beraber, buğdaylar yumurta büyüklüğünde yetişsin, uçları tok olsun dileğiyle pişmiş yumurtalar atılırmış. Bu yumurtaları sonra çocuklar toplayıp yerlermiş.²⁹ Bu yumurtaların arasından çocuklar yemeye başlamadan üç yumurtayı alıp, temizleyip sınırlarmış: eğer yumurta içinde boşluk çok ise hasatlar olmayacak, eğer az ise hasat orta bollukta olacak, eğer boşluk hiç yoksa hasat bol olacak, insanlar ekmeğe doymayacak demekmiş. Ayrıca, karınca yuvasının orta yerine karıncalara ziyan getirmeden çubuk batırıp da bakarlar; karıncalar çubuğun neresine kadar tırmanır, demek ki ekinler o yükseklikte olurmuş.³⁰

Sabantuy bayramı İdil boyunda hayat süren başka halklarda da yer almasına rağmen, bilim adamları bu bayramın Çuvaşların, Marilerin ve Udmurtların Tatarlara yakın bölgelerde geçmesi ve böylece Tatar Türklerinden alındığından söz ederler. *Sabantuy* bayramına benzer çiftçilik bayramı Marilerde *Aga Payram*, Çuvaşlarda *Akatuyı*, Mordvalarda *Keret Ozks*, Udmurtlarda *Gerı Potton* olarak bilinir. Fakat Mari ve Udmurtlarda at yarışı düzenlenmemekte, sadece ata binip meydanı gezme geleneği vardır. Udmurtlarda bu bayramda hayvan keserler, ölenleri anarlar, mezara yiyecek ve içecekler götürürler. XIX. asırda Mariler ekin ekildikten sonra mum ve ocak da yakarlarmış.³¹

Keräşen Tatarları'nda *Sabantuy* bayramı günü hasadın iyi, bol olmasını, hayvanların artmasını dileyerek ölümlerden dua isteme geleneği de uygulanmaktadır. Başkurtların da Tatarlar ile sıkı bir ilişkide olan yörelerinde *Habantuy*'u yapılır. Ancak Başkurtlar bu bayram sırasında Tatarlarda yer almayan *Horo Büre* (Boz Kurt) gibi yarış türünü ve Asya'da göçebe hayat ile yaşayan halkların düğün merasimlerine has safhaları uygularlar. Bu, Başkurtların göçebe hayattan yerleşik hayata geç geçmeleri ve çiftçilik içinde yer alan ekincilik işlerini de geç uygulamaya başlamaları ile izah ediliyor.³² Bu yüzden de *Sabantuy* bayramı yalnız Kazan Tatarları'na özgü bayram diye sonuç çıkarabiliriz. Ayrıca, bu bayramın Türkiye'de yaşayan Tatarlar tarafından artık her sene İstanbul şehrinde ve Eskişehir'e, Kütahya'ya ait Tatar köylerinde kutlanması da sevinç veren bir olaydır.

Eskiden Nisan sonunda Tatarlarda ve İdil boyu halklarında *Sörän Salu* (Seslenme) bayramı da bilinirmiş. Bu bayram sırasında Çuvaşlar ocaklar yakar ve kendilerini kötü ruhlardan arındırmak için

²⁸ Urazman, a.g.e., s. 48.

²⁹ Bayazitova, a.g.e., s. 7-10.

³⁰ **Tatar Miflar**, ... I. Kitap, Kazan 1996, s. 262; II. Kitap, Kazan 1999, s. 239.

³¹ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 38.

³² Urazman, a.g.e., s. 40-43

seslenerek (*sörän salıp*), onların üzerinden atlarırmış. Üvez ağacının dalı ile insanlara ve evlere vurup yürürlermiş.³³ Üvez ağacı, İdil boyu halklarında ardıç ağacı gibi kötü ruhları kovduğuna inanılan bir ağaç olarak bilinmektedir.

Sabantuy geleneğinin en önemli özelliği, onun insanları birleştirip, ana dilini korumaya yardımcı olmasıdır. Bu gelenek sırasında çeşitli kuşaklar bir araya gelerek bayram eder, büyükler genç kuşağa örnek gösterip, onlara ahlâkî, fizikî ve hüneri terbiye sunarlar. Bayramda din ile ilgili mecburiyetlerin de yer almaması onu başka bayramlardan daha farklı ve eğlenceli yapar.

YAZ MEVSİMİNDE UYGULANAN GELENEKLER

YAĞĞIR BOTQASI YA MURLÂPASI

Bir efsaneye göre, yeryüzünde yaşayan insanların hayatı Yağmur Tanrısı *Yauq* elinde imiş. Yağmur yağdığı yıllarda ekinler bol, insanlar da tok olurlarmış. Yağmursuz yıllarda ise açlık olup insanlar yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalırlarmış. Bu yüzden de insanlar, Yağmur Tanrısı *Yauq*'un şefkatinden mahrum kalmamak için, ona türküler, dilekler, tekerlemeler söyler, dua eder, *Yau* 'u över, ağaçlara da *Yauq* görmeden gitmesin diye renge renk parçalar asarlarmış.³⁴

Saban işleri tamamlandıktan sonra köylüler, kurak yıllarda *Yağğır Botqası* (Yağmur Lâpası) yaparlar. Bu lâpa için de gerekli olan malzemeler ev ev dolaşarak toplanır. Sonra nehir kenarında büyük kazanlarda lâpa pişirilir ve onu beraber oturup yedikten sonra, insanlar birbirlerinin üzerine su dökerek eğlenirlermiş.

Bazı dağlık yörelerde, suya at başı veya at başı kemiği koyarlarmış. Ya da kayınlığa gidip (kayın kutsal ağaç sayılmış) *Yedi Kızın Kabri* denilen yerde ağaca mendil asıp, kuşlara darı yarması serperlermiş. Ulyanovsk (Simbirsk) civarında yaşayan Tatarlarda ise nehre dua edip kırk taş atma geleneği varmış (epik sayı "kırk" dikkati çekmektedir). Yağmur fazla yağdığı zaman da bu taşları sudan geri çekerlermiş.³⁵ Kazan arkası *Bärzä* köyünde meselâ, kurak yıl nehir-çaya beş tane ufak taş bağlayıp atarlarmış. Bazı yörelerde taşı göle çuvalı ile dökerlermi. Bu, Su yisine yağmur isteği ile verilen kurban olmalı. Ayrıca, şamanizm devrinde halkların taş taptıkları da bilinmektedir. Taş, sert ve kuru nesne, onun üzerinde hiç bir şey bitmez. Bu yüzden de taşı suya atarak, suyun üstün çıkacağına inanılmış.³⁶

Kuraklık olduğunda, horozları yakalayıp horozların kanatları altındaki tüylerini de yolarlarmış. Bir efsaneye göre, horozların kanat altına bir tane haram tüy büyür ve bulut yaklaşmaya başladığında böyle bir tüyü olan horoz çite konup kanadını çarparak, gelen bulutu kaçıtır ve bu sebeple yağmur yağmazmış.³⁷

Yağmur yağsın dileği ile mezarları da ziyaret ederlermiş. Ayrıca erenlerin birine ait sayı õ

Yaňgır yaw,yaw, yaw!
Bez sorıybız hodaydan,
Arıştan, bodaydan.
Pärämäçtän, kümäçtän,
Sıyırlarınñ sötläre
Az bulmasın, küp bulsın,
İgennärneñ başları
Aç bulmasın, tuq bulsın.⁴⁰

Yağmur yağ, yağ, yağ!
Biz sorarız Huda'dan,
Çavdardan, buğdaydan.
Yemekten, ekmekten.
İneklerin sütleri
Az olmasın, çok olsun,
Ekinlerin başları
Aç olmasın, tok olsun.

Yaňgır yaw, yaw, yaw!
Qara sarıq suyarımın,
Botın siña quyarmın,
Täti qaşiq birermen,
Tämle botqa birermen;
Täti qaşiq bazarda,
Maylı botqa qazanda.⁴¹

Yağmur yağ, yağ, yağ!
Kara koyun keserim,
Budunu sana veririm,
Cici kaşiq veririm,
Lezzetli lâpa veririm;
Cici kaşiq pazarda,
Yağlı lâpa kazanda.

Yaňgır yaw, yaňgır, yaw!
İläklöp tä, çiläklöp tä yaw!
Birmä iläklöp, bir çiläklöp!⁴²

Yağmur yağ, yağmur yağ!
Elekten de kovadan da yağ!
Verme elekten, ver kovadan!

Zaman geçtikçe, *Yañ ır Botqası* geleneği sırasında en eski inançlarla beraber sadaka verme, dua etme ve namaz kılma gibi İslam dini getiren kanunlar da uygulanmaya başlamış. Eskiden Tatar Türklerinde yağmur dileği ile okunan namaza *stiska Namazı* derlermiş.

Yağmur isteme geleneği sadece Türklerde değil, Slav halklarında da (*Dojdole, Doberdole, Dodole* ismi ile) ve Yunan (*Rona, Perperona, Pepuruna* ismi ile) yaygındır.⁴³

CIYINLAR B R ARAYA GEL P ÇALI MA VE E LENMELER

Yaz mevsimi ile ilgili bayramlar arasında *Cıynlar* (Yığınlar, bir araya gelip eğlenmeler) ayrıca dikkati çekmektedir. Yaz aylarında gençler toplu olarak ormana kuzukulağı otu ve çilek toplamaya giderlermiş. İlk çileği en becerikli kız koparmalı ve bu sırada bu gibi büyü sözü söylemeliymiş:

Zäñgelä qaç, İdel kiç,
İske qorsaç, yaña köç!
Veya:
İske awızğa yaña aş,
Çirem, çirem, tawğa kaç!⁴⁴

Zengile saklan, İdil'i geç,
Eski karın, yeni güç!
Eski ağza yeni aş,
Hastalığım, dağa saklan!

Ayrıca, kayın ağacına bol rastlanan coğrafyada yaşayan Tatar Türklerinde 15–25 Haziran'da *Töçegün Atnası* (Kayın Suyunu Toplama Haftası) adında uygulanan *jiyin* da olurmuş.

Cıynlar'da, iş sırasında mutlaka oyunlar da oynanır. Gençler, genelde iki saftan oluşan karşılıklı oyunlar oynarlarmış. Bir safta erkeklerin, öbür safta da kızların bulunması, araştırmacıların fikrine göre egzogamiye (bir kabile erkeğinin evlenmek için ikinci bir kabilede kız almasına) işaret olmalı. Bu oyun sırasında erkekler, türküleri söyleyerek kızlar safına yakınlaşıyor ve aralarından en güzel kızı büyük bir çaba ile kendi saflarına götürüyorlar. Burada da nikâh öncesi uygulanan yarış, zorlukları aşma gibi en eski çağlardan beri belli olan safhaları görebiliyoruz. Meselâ, *ayqamı* oyunu sırasında erkekler tarafı *Urman Arqası 1 (Orman Arkasındaki Ülke)* kızlar tarafı da *Kibän Arqası 1*

⁴⁰ Urazman, a.g.e., s. 53.

⁴¹ **Raw an Közge**, Tatar Balalar Ädäbiyatınnan Hrestomatiya. Kazan 1993, s. 41.

⁴² Bayazitova, a.g.e., s. 34.

⁴³ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 51.

⁴⁴ ...a.g.e., s. 44.

(Ot Yığını Arkasındaki Ülke) olarak adlandırılır. Oyun sırasında “Orman Arkasındaki Ülkenin” hanı, cesur yiğitlerini oğluna kız bulmaya gönderir. Kızlar da bir safa dizilip, sağ ellerini kaşların üstüne koyarak (sanki güneş tarafına bakıyorlar), yiğitleri şarkı ile karşılarlar:

Qara urman arqılı, Qaralıp kilä qodalar. Şali, şali, şayqamış, Şaylatırbız ulıǵızını, Şali, şali, şayqamış.	Karanlık orman aşı Sürüsü ile geliyor görücüler, Şali, şali, şaykamış, Şaylatırız oǵlunuzu, Şali, şali, şaykamış.
---	---

Yiğitler onlara cevap veriyor:

Qodaçalar, isänmesez? Qunaqlar kötäsezme? Atıbız altın daǵalı, Hanıbız bala-çaǵalı, Sılı qız biräsezme? Şali, şali, şaykamış, Şaylatırbız qızıǵızını, Şali, şali, şaykamış —Qaydan, qaydan kiläsez? —Urmanildän kiläbez. —Urmanildän ni häbär? —Hanıbızını ulı bar! —Bezdän sezgä ni kiräk? —Hanıbızǵa qız kiräk.	Dünürler, iyi misiniz? Konukları mı beklersiniz? Atımız altın nallı, Hanımızın çocuǵuna Güzel kız verir misiniz? Şali, şali, şaykamış, Şaylatırız kızımızı. Şali, şali, şaykamış. —Nereden geliyorsunuz? —Orman ilinden geliyoruz. —Orman ilinden ne haber? —Hanımızın oǵlu var! —Bizden size ne gerek? —Hanımıza kız gerek.
--	---

Bundan sonra yiğitler, aralarından en güzel kızını almak için mücadele açarlar.⁴⁵

Mevsimlerle ilgili gelenek-göreneğin içeriğinde evlenme ile alakalı sorunların da yer alması, başka halklarda olduğu gibi Tatar halkına da özgüdür. Başkurdistan’ın Ik Nehri boyunda yaşayan Tatarlar, bu bayram sırasında, çiçeklerden yapılan taç ile fal açarlarmış. Nehre atılan taç batarsa, bu tacın sahibi ölecek veya sevgilisi onu unutacak demektir. Eğer taç bir yerde dönüp durursa, sahibi evlenemeyecek, evde kalacak; çiçekten taç nehir boyuna dönerse, kız kendi köyünden biri ile evlenecek; taç hangi tarafa akıp giderse, kız da o taraftan biri ile evlenecek demektir. Bu tür fala Ruslarda ve Çuvaşlarda da rastlıyoruz. Fakat Çuvaşlarda, fal farklı olarak kayın yapraklarından yapılan taç ile açılmakta.⁴⁶

QAYIN BÄYRÄME
KAYIN BAYRAMI
RÄME
mz gerek.

ndan en güzel k

Caltan digän as

Diye dilekte bulunurlar ve son harmanı bebek gibi giyindirip-süsleyip, zaferle köye getirirlermiş.

Günümüzde tarlalarda buğday ve çavdar gibi ekinler, kolhozlar tarafından makineler ile biçilmektedir. Bu yüzden ekin biçme geleneği Tatar Türklerinde hayat tarzının değişmesi sonucu artık unutulmuş bir gelenek sayılmaktadır.

Bunların hepsi tarım ile ilgili en eski geleneklerdir. Ancak ekin biçilirken söylenen şarkılarda büyü ile ilgili bir anlama hiç rastlamıyoruz.⁵⁰

SONBAHAR-KI GELENEKLER

Tatar Türklerinde sonbahar ve kış mevsimleri, köyde bereket ve akraba-arkadaşların bir birlerini ziyaret etme zamanı olarak tanınır.

Sonbahar-kış gelenekleri arasında *ömälär*'de (imece) insanların bir araya gelip bir birlerine yardım etmeleri söz konusudur. *Ömälär*, en eski çağlardan gelen ve Tatar Türklerine has olan en güzel geleneklerin birisidir. *Ömälär*, *Aşlıq Suğu* (Ekin Biçme), *Utn Taşu* (Kısa Odun Hazırlama), *Bura Kütürü* (Ağaç Gövdesinden Ev Yapma) gibi zor ve uzun süren işlerin daha kısa bir zaman içerisinde bitirilmesini sağlamaktadır. Bu geleneğin adı Tatar Türkçesinde *ömä*, Mişar ağzında *üme*, Türkmen ve Kazak Türkçelerinde *üme*, Azeri Türkçesinde *imeçilik*, Başkurt Türkçesinde *ömö*, Çuvaş Türkçesi'nde *vime*, *nime*, Udmurt dilinde *veme*'dir.⁵¹

QAZ ÖMÄSE KAZ YOLMA GELENE

Ömeler arasında en önemli yeri *Qaz Ömäse* (*Qaz Yolqu*) - kaz yolma geleneği almaktadır. Bu bayram, havalar soğuduğunda, kar yağdıktan sonra, genelde Kasım-Aralık aylarında başlayıp haftalarca sürer. *Qaz Ömäse*, Tatarlara özgü bir bayramdır ve başka bir Türk boyunda bu bayrama rastlamıyoruz.

Tatar Türkleri, eskiden de bugün de severek kaz beslemektedirler. Kaz, çok yararlı, faydalı kuş sayılır. Beyaz tüyleri, neşeli sesi, yavrulama özelliği ile kaz, Tatarların gönlüne hoş gelmiş. Kaz, ev sahibine zahmet etmeden kendisi nehre gidiyor ve acıktığı zaman evine dönüp yemini yiyor. Yolunu, evini hiç şaşırmaz. Kazın tüyünden yastık, yorgan yaparlar (kızların çeyizinde mutlaka kaz tüyünden yapılmış çift yastık bulunur). Kazın kanadını hamurdan yemek yapma sırasında fırça olarak kullanılır. Yağı ise kışın soğuktan etkilenen yüz ve kulağı ovarak tedavi etmede kullanılır. Etinden de çeşitli, lezzetine doyulmaz yemekler yapılır. Düğün olacağı sene ailede mutlaka tuzlanmış, *qaqlanmı* (tuzlanıp kurutulmuş) çift kaz hazırlanır. Çift kaz güzel tabakta düğün sofrasına çıkarılır ve Tatar düğünlerinin vazgeçilmez yemeği sayılır.

Qaz Ömäse, köy kızlarının bekleyip kutladığı en neşeli bayramların biridir. Daha yazın kızlar, kazları çok olan ninelere, kadınlardan kendilerini *Qaz Ömesi*'ne çağırılmalarını isterler. Hatta eskiden "Yenge, beni *Qaz Ömesi*'ne çağırırsan, orak işini bedavaya yaparım" derlermiş. Fakat *Qaz Ömäse*'ne sadece becerikli kızlar çağırılır. Bu yüzden de *Qaz Ömäse*'ne çağırılmayan kızlar genelde alınıp küserler.⁵²

Kazlar kesildiği gün kazları yolma işini kızlar yaparlar. İlk kazı yakalayan kızın anne ve babasının hayatta olmasına özen gösterilir. Bu, kazın nesli tükenmesin, seneye çoğalsın anlamına gelir. *Ömä*'ye ilk gelen kızı evin başköşesinde yer verirler. O, *Ömä Ba kanı* olarak seçilir. *Qaz Ömäse* esnasında en sık söylenen halk türküsü, "*Qaz Qanatı*"dır:

Qaz qanatların ezlärgä	Kazın kanadını bulmak için
Töştem su buylarına.	İndim nehrin boyuna.
Su buylarında yörgändä,	Nehrin boyunda yürürken,

⁵⁰ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 50-53.

⁵¹ Yegorov V.G. *Etimologičeskiy Slovar Çuva skogo Yaz ka*. Çeboksarı 1964, s. 45; Sevortyan E.V. *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yaz kov*. Moskva 1974.; Mahmutova L.T. *Op t ssledovaniya Tyurkskih Dialektov (Mi arskiy Dialekt)*. Moskva 1978, s.73.; Denisova N.P. "Zimniye i Vesenniye Kalendarnıy Prazdniki Çuvaşskih Krestyan (XIX – n. XX v.)", *ssledovaniya po Çuva skomu Folkloru*. Çeboksarı 1984, s. 16.

⁵² Bayazitova, a.g.e., s. 84.

Sin genä uylarımda.	Hep sensin aklımda.
Qaz qanadı qawrıy, qawrıy,	Kazın kanadı tüy-tüydür,
Hatlar yazarğa yarıy.	Mektup yazabilirlik.
Uynamağaç, kölmägäç tä,	Oynamasan, gülmesen de
Bu yaşlek nigä yarıy.	Niye yarar ki gençlik.
Qaz qanatların sanadım,	Kazın kanatlarını saydım,
Tezelep qağınğanda.	Dizilip çırpınırken.
İnde kemnärgä qararımın,	Artık kimlere bakarım,
Ezelep sağınğanda.	Seni özlediğimde.

Kazı temizlemek, çok zahmetli bir iştir. Fakat *ömä* şeklinde yapılan iş, kolaylaşmış ve bayram rengini almış oluyor. İş yaparken kızlar ilginç konular konuşurlar. Sonra, temizlenmiş kazları su taşımakta kullanılan *köyantälärgä* (çingiraklı terazilere, saka sırtığına) asıp, yıkamaya nehre veya çeşmeye giderler. Kızları nehir kenarında köyün gençleri bekler. Burada kazları yıkarken onlar sohbet eder, şarkılar söyler (*Qaz Ömäse* sırasında kızların ve gençlerin bir araya gelip nehir kenarında oynamalarına bazı yörelerde *säkäy* denilir). Sonra gençler *garmun* çalarak kızları eve kadar uğurlarlar. Geldiklerinde evin hanımı, çalışan kızlara kaz etinden pişirilmiş lezzetli hamur yemekleri: *Bäle* (hamur içi etli yemek), kaz yağı ile yağlanmış *qoymaq* (krep) ikram eder. O gün kazana mutlaka bütün bir kaz da konulmalıdır. Bu, *Ömäçelärneñ* Haqı (İmeceye katılanların hakkı) sayılır. Akşamüstü bu eve misafirler çağırılır, sofraya hazırlanır. Sofraya önce et ve kaz-ördek suyunda pişirilen *toqmaçlı a* (tel şehriyeli çorba) çıkartılır. Sonra, kazın ciğerlerinden, iç-başından hazırlanan *bäle* adlı hamur aşısı ve en sonunda da bütün kaz ile et ikram edilir. Ev sahibi, kızlardan birini *Tabınçı Qız* (Sofra Başkanı) olarak belirler. Bu kız, büyük bir ustalık ile kazı bölebilmelidir. Önce kazın ladesini alabilmeli, sonra kuyruğunu kesmeli ve kaburgalarını ayırıp, kazı dört parçaya bölmeli. Sonra da etlerin üstüne kuyruğu yerleştirip, tabağı ev sahibine vermeli. Bu olayı pencereye gelen gençler de, sofrada bulunanlar da dikkatle izlerler.⁵³

Qaz Ömäse, insanların el açıklığını, cömertliğini, insanlar arasındaki münasebetleri arttıran, yardımlaşma, dayanışmayı geliştiren bir gelenektir. Eskiden evlenme çağına gelen kızı olan anneler, bu *ömä*'yi mutlaka yerine getirmeye çalışırlarmış. Bu yüzden *Qaz Ömäse* sırasında söylenen şarkılarda da aile ve nikâh konuları önemli yer almaktadır:

Qaz qanatların alırsıñ,	Kazın kanatlarını alırsın,
Sıdırıp-sıdırıp salırsıñ.	Sıyıra sıyıra koyarsın.
Bik awırsıñ, bik sabırsıñ,	Çok ağırsın, çok sabırsın,
Ahırı yatqa qalırsıñ. ⁵⁴	Başka birine kalırsın.

Qaz Ömäse haftasında kızlar, özellikle komşu köylere de oturmaya giderler ve onlara misafir olarak evin başköşesinde yer ayırtırlarmış.⁵⁵

Geçen asrın 60'lı yıllarından sonra *Qaz Ömäse* artık anneler ve ninelerin katıldığı bayram olmaya başlar. Çünkü çalışan gençlere artık birbirleri ile buluşmak için başka mekânlar ortaya çıkmıştır.

Qaz Ömäse sırasında kazların çoğalması dileği ile birçok inanç da uygulanır. Meselâ, kazı keserken kanı uzağa sıçrarsa, seneye de kaz çok olur. Yolarken kaz yere düşerse, seneye kaz az olur.⁵⁶ Seneye de kaz çoğalsın, nehirden eve kadar olan yolu doldursun niyeti ile evden nehre uzanan yola kazkanatlarını serperler (veya ufak çocuklar, kızlar eve toplanıp kazkanadını sıyırır ve bir kaba koyup nehir kenarına gidip orada yere serperler). Bir kimse imece sırasında kazkanadını çalarsa, kendi kazları seneye çok olurmuş, kanatları çalınan evin kazları ise azalmış. Bu yüzden de ev sahibi, kazkanatlarını sayarak toplar. Verecek olduğu sırada da o, bu kanatların ucunu keser ve kazın üzerinden geçirir. Veya ev kenarına yerleştirir ve kanatları isteyen oradan götürür. Böyle yaptığında kazlar azalmazmış. Fakat bazı köylerde kazkanadını nehirden geçip başka köye götürmek yasaktır.

⁵³ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 56.

⁵⁴ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 57.

⁵⁵ Urazman, a.g.e., s. 74 -77.

⁵⁶ Urazman, a.g.e., s. 56.

Bazen de kazın sağ kanadını vermeden sol kanadını verirler.⁵⁷ Bu da sağ tarafın daha bereketli sayılması ile ilgili olmalı.

TULA BASU VE KİNDER SUĞU ÇUHA DOLDURMA VE KENDİRDEN KUMA YAPMA

Qaz ömesi dışında köyde yapılan zor işler ile ilgili *Tula Basu* (çuha doldurma) ve *Kinder Suğu* (kendirden kumaş yapma) imecelerini de anmamız gerekir. Bu gelenekler, XX. asrın 20'li yıllarına kadar devam etmiştir. Aslında, onların düzeni de *Qaz Ömüse* düzenine benzer.

Elden yapılan havlular, masa örtüleri, perdeler eskiden her evin gözbebeği olmuştur. Köyde eskiden bu işleri yapmasını bilmeyen bir kızı dahi bulmak zor olurmuş. Bu işleri genelde kızlar yapsa da, bazı safhalarına erkekler de katılmış. Öğle yemeğinde işe ara verdikleri sırada pencereye, ellerine *garmun* alıp gençler gelir ve kızlar onlara pencereden *qoymaq* (krep) ikram ederlermiş. Bu sırada karşılıklı türküler, mâniler de söylenirmiş.

İş sırasında kızlar, gelecekleri ile ilgili fal da açarlarmış. Meselâ kapıdan, keçeden yapılan ayakkabı atarlar ve ayakkabının baş tarafı nereye bakarsa, o tarafa gelin olarak gideceklerine inanırlarmış.⁵⁸

Tula Basu sırasında söylenen türkülerden örnekler verelim. Onlarda hizmet ve aşk konusu el ele gelmektedir:

Ay tulası, tulası, Tulası qayçan bulası. Bu tulalar bulmasa, Bez şuşında qunası.	Ah çuhası, çuhası, Çuhası ne zamana olacak. Bu çuhalar olmazsa, Biz burada uyumalıyız.
---	---

Sölge suğam, sölge suğam Sölge suğam aqlıqqa. Qızıl başlı sölğelärem Yazsın bähət-şatlıqqa. ⁵⁹	Havlü hazırlıyorum, Yüzün ağı olarak. Kırmızı başlı havlularım Nasip olsun mutluluğa.
--	--

Täräzädän ürelde, Aqlı şarfı kürende. Äy duslarım, minem yeget, Ällä küzgä kürende. ⁶⁰	Pencereden uzandı, Ak atkısı gözüktü. Hey dostlarım, benim yiğit Gözüme mi gözüktü.
--	--

Kendir yapma işini başlamadan önce kendir yapılacak yeri belirlerler ve uğurlu sayılan Pazartesi ve Çarşamba günleri oraya kendir tezgâhını kurarlarmış. Sonra yıkanan kendiri, üzerine kar yağsın diye yere sererlermiş. Kar yağmadığı sırada da kendiri kar altında bırakırlarmış. Birkaç gün sonra da alıp çeşmede yıkarlar ve kuruturlarmış. Kiri çıksın ve pürüzsüz olsun diye, gene imece yaparak kendiri yere serip döverlermiş. Dövme aletinin sesine gençler toplanırmış. Dövme işini sıra ile yaparlarmış. Dövülen kendir bembeyaz olur ve ondan damat gömleği, damat pantolonu ve yastık, yastık kılığı, hatta başörtüsü dikerlermiş.⁶¹

Kızlar, çeyize hazırlık yaparken yirminci havluyu hazırlayıp bitirdikten sonra arkadaşlarını çağırırlarmış. Bu sırada yaptıkları havluları da sergilerlermiş. En güzel havlu kayınvalide için yapılırmış.

Tatar halkının tek bir bayramı, tek bir geleneği bile havlusuz geçmez.

⁵⁷ Bayazitova, a.g.e., s. 86-87.

⁵⁸ Bayazitova, a.g.e., s. 89.

⁵⁹ Bayazitova, a.g.e., s. 99, 91.

⁶⁰ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 59.

⁶¹ ...a.g.e., s. 60-61.

CEP ERLÄW ÖMÄSE
P E RME LER

Eskiden ve bugün de Tatar köylerinde koyunculuk önemli yere sahiptir. İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinde koyunların yünleri kazılır ve onlardan ip eğirip soğuk kış için çorap ve eldivenler örülür. Bu tür el işi de genelde sonbahar ve kışın uzun akşamları ve geceleri yapılır.

Cep Erläw Ömäse (İp Eğirme İmeceleri). Bu imecelere de kızlar kendileri ile ip eğirmek için ağaçtan yapılmış çalışma aletlerini getirirlermiş. Onların yanına köyün gençleri de gelir ve kızlarla görüşmek ve eğlenmek için kendilerini eve almalarını isterlermiş. Fakat kızlara bekçi olarak konulan yaşlı kadın, onları genelde kovar, eve almazmış. Öfkelenen yiğitler de bu tür türküler söylerlermiş:

Abbaw la biş alma,	Abu beş elma,
Ber botaqta biş alma.	Bir dalda beş elma.
Qız saqlağan qarçıqlarğa	Bekçilik yapan ninelere
Teş sızlavı bir, Alla. ⁶²	Diş ağrısı ver Allah.

Çok nadir durumlarda bekçilik yapan yaşlı kadın gençleri eve almak için izin verirmiş. Bu sırada da gençler kızlara yardıma koş

Evin temeli atıldığı gün *Nigez Botqası* (Temel Lâpası) pişirilir. Komşular da o gün yiyecekler getirirler. Bu gün evin önüne üvez ağacı da dikilir. Üvez ağacı, Tatarlar tarafından çok sevilen bir ağaçtır. Ayrıca Tatarlarda, bu ağacın negatif enerjiyi ve kötü ruhları eve geçirmeyeceğine, böylesine huzuru koruyacağına da inanılır.

Çatıyı kaldırırken ustalara, havluya sarıp ekmek verirler.

Tatar Türklerinde, kışın ısınma amacı ile evin yarısını kaplayan, tuğladan örülen büyük ocak yapılır. Bu ocak akşam yakıldıktan sonra, ev sabaha kadar soğumaz. Ocağa odun atılacak ve ocakta kazan kaynayacak yerler ayrı olur. Ayrıca, ocağın ortasına fırın da yaparlar ki, hamur işi yemekleri, ekmeği orada pişirirler. Bu tip ocaklara köylerde geçen asrın 90'lı yıllarına kadar rastlamak mümkündür. Günümüzde ise artık Tatarların yaşadıkları köylerin çoğuna doğal gaz girmiş durumda ve bu ocaklara ihtiyaç kalmadı diyebiliriz. Fakat Tatarlar hâlâ o tür ocakta pişmiş ekmeğin tadını ve kokusunu özlemektedirler.

Ocak yapılırken ilk kerpici ihtiyar birine koydururlarmış. Taşı koyan ihtiyar kaç yaşında olursa, evin ocağı da o kadar durmadan tüteceğine inanılır. O ocağın temelini (evin temelini de) kızlar atarsa da evin sıcak olacağına inanılır. Ocak yapılan gün mutlaka yemek kokusu da çıkarırlar. Ev rızklı olsun, ocağı sönmese niyetine sofrayı asla boş bırakmazlar.⁶⁵

Eve taşındıktan sonra eşikten ilk olarak, evin sahipleri uzun ömürlü olsun diye yaşlı adamları, evde çocuklar çok olsun diye çocuğu çok olanları ve sabileri geçirirler. Bir de yeni eve ilk olarak kedi sokup sınırlar: kedi eşikten hemen içeriye geçerse, demek ki bu evde mutlu, bereketli hayat olacak. Eğer kedi içeriye geçmek istemiyorsa, demek ki evin köşelerine ardıç dalları asmak veya ardıç ağacı ile tütsülemek gerekecek.

Kedi ile aynı zamanda ev içine ekmek de konulur. Sonra ekmeği evin en yüksek rafına kaldırıp orada bırakırlar. Yeni eve adayıp kurban kesilir ve ihtiyaçlara yemek verilir. Kur'an okunur. Ayrıca, eşik üzerine uğur getirsin diye at nalı çakılır ve şeytanları kovalamak için ardıç ağacı dalı konulur. Eşiğin üzerine yarasa kanadı bulunduğu da kötü ruhlar, bu evin boş olmadığını ve ona artık birilerinin sahiplendiğini düşünerek oraya geçmezlermiş. Ayrıca, bir inanca göre yeni evde ilk kırk gün içinde kimse yalnız yatıp uyumamalıdır.⁶⁶

Sahipler yeni eve yerleştikten sonra, misafirler davet edilir. Herkes hediyeler getirmeye çalışır (para veya tabak-tencere, yorgan gibi).

SOLDATQA OZATU ASKERE U URLAMA

Sonbaharda bütün köylüler tarafından uygulanan başka bir gelenek de, gençleri askere uğurlama geleneğidir. Asker olacak gençler ev ev dolaşıp mendil, havlu toplarlarmış. Tatar kızları, asker olacak sevgililerine bugün de işlemeli mendil hazırlarlar. Asker adayları sıra ile yemeğe alınırlar. Asker olacak oğlana annesi, evinde ekmek ısırtıp bir parçasını çatı altına saklar (kalan rızkı çeksün, evine sağ-salim dönsün diye). Askere alınanlar önce annesi ve babası ile sonra da köyün ihtiyaçları ile vedalaşır, elveda şarkılarını söylerler. Askerleri güneş çıktığı taraftan üç kere masa etrafında dolandırır ve gittikleri zaman köylüler onları uğurlamaya çıkar, sonra da hep beraber güneş çıkan tarafa yürürlermiş.⁶⁷ Eskiden II. Katerina zamanında erkekler askere yirmi beş yıllığına alınırmış. Döndüklerinde de anne ve babaları, birçok köylü artık hayatta olmamış.

Askerlerin söyledikleri türküler, Tatar halk edebiyatında *Rekrut Cırları*, *Soldat Cırları* (Asker Türküleri) olarak adlandırılmakta ve halk türküleri içinde ayrı yer almaktadırlar. Bu tür türkülerden örnekler verelim:

Çaçăr genä idem, äy, tarım yuq,	Saçardım da, eyvah darım yok,
Eçär genä idem, balım yuk;	İçerdim de, yazık balım yok,
Nabor yılları la kilep citte,	Askere gitme zamanı geldi,
Birep qotılır idem – malım yuq.	Verip kurtulmaya malım yok.

⁶⁵ ... a.g.e., s. 103.

⁶⁶ *Tatar Miflar*, II. Kitap, Kazan 1999, s. 235, 245, 261.

⁶⁷ Bayazitova, a.g.e., s. 112.

At baralmıy, soldat bara,
Sarı balçık ösläennän;
Yaş aqmıydır, qan ağadır
Mesken soldat küzläennän.

At gidemez, asker gider
Sarı balçık üzerinden.
Yaş akmıyor, kan akıyor
Miskin asker gözlerinden.

Cir ciläkläre peşäder,
Aq çäçäklärgä bälänep;
Nasıyb la bulsa ber qaytarbız
Ay-qoyaşlar kebek äylänep.

Yer çilekleri pişmiştir,
Ak çiçeklere dolanıp;
Nasip olsa bir döneriz
Ay-güneş gibi dolanıp.

Ätkäy-änkäy, sağnam sezne
Kiçen dä, köndezen dä;
Korablar bulıp çayqalam
Sağınu diñgezendä.

Annemi, babamı özlerim
Akşam da, gündüzün de.
Gemi gibi sallanırım
Özlemin denizinde.⁶⁸

KI IN UYGULANAN GELENEKLER

NARDUĞAN YILBA İNİ KUTLAMA

XVIII. yüzyıldan itibaren Tatarlar Julian takvimini kullanmaya başlarlar ve bu tarihten sonra Yılbaşı kutlamalarının ismi *Narduğan* olarak değişiyor. Aslında bu bayramı sadece Julian takvimine bağlamak pek doğru olmaz. Tatar bilim adamı İlbaris Nadirov'un verdiği bilgilere göre, bu sözün etimolojisi Moğolca "nar"(güneş) kelimesi ile "duğan" (doğan) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Yani o, Yeni Güneş, Yeni Yılın doğduğu gün, anlamına gelir.⁶⁹ Gerçekten de gün, 24–25 Aralık'tan uzamaya başlar. Demek ki doğaya çok dikkatli olan kadim insanlar, kutsal güneşe adayıp bayram yapmayı uygun görmüşler.

Kazan Tatarları'nda Yılbaşı bayramı kutlanmaz ve bu bayrama özgü oyunlar oynanmazmış. Bu bayram ancak Keräşenlerde (Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar), Mişärlerde⁷⁰ ve Çeptsä Tatarlarında⁷¹, herkese özel farklılıklar ile kutlanırmış.

Keräşenler bu bayrama *Narduğan* derler. 25 Aralık'tan 5 Ocak'a kadar geçen vakit içinde oynanan oyunlar da aynı isimle anılır. İnsanların, kimsenin tanıyamadığı kılıklara girip eğlenmeleri farklı yörelerde farklı adlandırılmıştır; *Nardu an Bulıp Cerü*, *Nardu an Çabu*, *Nardu an Babaları*, *Babaylar Nardu anı*. Bu iki hafta içinde kızların kendi aralarında ağırılanmasına da *Qızlar Nardu anı* derlermiş.

Tatar Türkçesi uzmanı R. G. Ahmetyanov, *Narduğan* terimine Orta İdil ve Ural boyu halklarının hepsinde de rastlanmakta olduğunu söylüyor; Tatarlarda *Nardu an*, Mordva-Mukşılarda *Nardvan*, Mordva-Erzelerde *Nardava*, Marilerde *Nardugan*, Çuvaşlarda *Nartavan*, *Nartukan*, Udmurtlarda *Nardu an*. Aynı fikre İlbaris Nadirov çalışmalarında da rastlıyoruz. Fakat titizlikle yapılan tahliller sonucu, bu kelimenin Tatar Türkçesi'ne ait olduğunu göstermektedir. Orta İdil ve Ural boyu halklarında o, sadece yerli halkın Keräşen ve Mişärler ile sıkı ilişkide yaşadıkları yörelerde gözüktüyor. Çuvaş bilim adamı V. G. Rodionov da *Nartuhan* kelimesinin Çuvaşça'ya Tatar Türkçesi aracılığı ile girdiğö9T5 1 Tq464 0 TD10 Tc (ö)Tj /TT5 1 Tf .3333 0 TD2001 Tc .067821 Tw-Tj /TT7 1(cat536 0 Tdil0 Tc <

Bayramın özelliği, çeşitli yemekler hazırlamak, kimsenin tanıyamadığı kılığa girerek ev ev dolaşmak, yüzükle fal açmak, kızların kaderi ve damat olacak adam hakkında fal aracılığı ile bilgi almak vb.

Genelde ayı veya keçi kılığına girip eğlenmek için insanlar, kürklerini ve kürkten dikilen başlıklarını ters tarafı ile giyerlermiş. Kızlar ve oğlanlar ayrı dolaşmış. Erkekler, kadınlar kılığına girip ev ev dolaşarak kızları gözetlermiş. Gençlerin dikkatini ayrıca komşu köyün kızları, misafir kızlar çekermiş. Giren evlerde müzik aletleri (keman, sonraki dönemde *garmun*) çalarlarmış. Müzik aletleri olmadığı sırada ocak kapağına, tavaya vururlar, zil çalarak oynarlarmış. Din adamları bu bayramı Şamanizm dönemi kalıntısı olarak ilan etmişler ve XIX. yüzyıldan itibaren köylülerin bu *amakaylar*'ın (çeşitli kılığa giren insanların) eve almamaları hususunda mücadele etmeye başlamışlardır. Besermenler ile iç-içe yaşayan Tatarlar ise *amakaylar*'ı sevinerek karşı alır ve sığırlarmış, çünkü halk, onları eve alırlarsa bu sene hasat bol olur diye inanmış.⁷⁴

Yüzük ile fal açmak. Falın bu türü Kerâşen ve Mişâr Tatarları arasında çok yaygındır. Fal, Yılbaşı gecesi açılır. Bu törene kızlar da, gençler de katılabilir. Eskiden köyün gençleri, bu gece için köydeki bir evi kiralayıp, kızları oraya davet ederlermiş. Bu eve, meraklı olan orta yaş ve ihtiyar köylüler de gelirlermiş. Fakat Mişârlerde fal açma geleneğine sadece kızlar katılır ve onların yanlarında gözetleyen bir yaşlı kadın da bulunur.

Kerâşenlerde fal açma geleneği daha sırlı ve şaşırtıcı olurmuş. Meselâ, fal için suyu, nehirden su üstünde su almak için açılan delikten alırlarmış. Nehir kenarına da dolu ve huzurlu aileden ilk ve en küçük çocuk olan üç-dört oğlan ve kız gidermiş. Giderken ve gelirken konuşulmazmış. Nehir yanına geldikten sonra bir genç, su almak için açılan delik etrafında balta ile güneş hareketini tekrarlayarak daire çizer, sonra kovaya su alır ve kova içine bakır akça ile yüzük atarmış. Bu yüzüğe *Padi ah Yüzü ü* derlermiş. Sonra kovayı beyaz havlu ile örtüp kendilerini bekleyen eve götürürlermiş. Su, kovanın dışına serildiğinde artık büyüleyici anlamını yitirip fal açma işine yaramazmış. Bu yüzden kovadaki suyu, bir damlasını bile sermeden kendi aralarında konuşmadan ve arkaya bakmadan getirmeye özen gösterirlermiş. Eve geldiklerinde, "Suya gittik balta alıp, nehirden geldik mal bulup" derlermiş. Gençler hepsi bir dilek tutup, bu kovaya yüzüklerini atarlar, aralarında büyük olan bir kız da yüzükleri suda iyice karıştırır ve arasından birini alıp serçe parmağına giyermiş. Bu arada söylenen sözleri, mânileri yüzük sahibi kendi kaderi ile bağlı yorumlamaya çalışmış. Meselâ:

Nerduğanım narına, Baqma keşe yarına. Kürşe awıl Alpayda, Mulla kötâ qartayğan. ⁷⁵ Narduğanıñ narı bar, Miçtä peşkân tarı bar; Bu keşeneñ yuğarı oçta Özelep söygän yarı bar. ⁷⁶	Narduğan'ım narına, Bakma elin yârine. Komşu köyü Alpay'da Hoca bekliyor, yaşlanmış. Nardugan'ın narı var, Oçakta pişmiş darı var; Köyün öbür ucunda Sevgilisi yâri var.
Aq saray öyeñ bulır, Aq kalaç aşın bulır, Aq saray eçlärendä Qaderle başın bulır. ⁷⁷	Ak saray evin olur, Ak ekmek aşın olur, Ak sarayın içinde Değerli başın olur.

Gene yüzükleri suya atarlar, gene koşmalar söylerlermiş. Bu sırada kızlar damat olacak erkekleri, oğlanlar da gelin olacak kızları düşünürlermiş.

Yüzük ile fal açma, gece yarısında başlayıp birkaç saat sürermiş. Yüzükleri son kere aldıktan sonra, suyu dökerler ve kova dibindeki bakır akça ile *Padi ah Yüzü ü*'nün nasıl düşeceğini izlerlermiş. Eğer akça tura tarafı ile düşerse, tüm falların gerçekleşeceğine inanılırmış.

⁷⁴ Urazman , a.g.e., s. 78-80.

⁷⁵ Möhämätcanov, a.g.e., s. 20.

⁷⁶ **Tatar Miflar** , I. Kitap, Kazan 1996, s. 258.

⁷⁷ ...a.g.e., s. 259.

Mişârlerde ise fal farklı açılmış. Bir tabağa seherden önce gidip elde eden çeşme suyunu koyduktan sonra, kızlar oraya yüzüklerini atarlarmış (yüzük yerine düğme veya başka ufak bir nesne de geçerli olurmuş). Sonra yüzükleri karıştırırlarmış. Kızlar türküler söylerken, fal açmada önderlik eden bir kız, yüzükleri sıra ile sudan almış. Bu geleneğe rastlandığı tüm köylerde söylenen bir türkü de derlenmiştir:

Narduğanım nar bulsın,	Narduğan'ım nar olsun,
Eçe tulı nur bulsın,	İçi dolu nur olsun,
Narduğanı uynağanıñ	Narduğan'ı oynayanın
Ğomere ozın bulsın. ⁷⁸	Ömrü uzun olsun.
Narduğan, hucalar,	Narduğan sahipler
Qotlı möbäräk bulsın,	Kutlu mübarek olsun,
Tormış tügäräk bulsın,	Hayat huzurlu olsun,
Mal-tuariğız artsın,	Mal-hayvanınız artsın,
Qolınnarığız çapsın,	Kulunlarımız koşsun,
İ gennäregez uñğan,	Ekinleriniz iyi,
Kükäy kebek tuq bulsın!	Yumurta gibi tok olsun!

Bu gece başka türlü fallara da bakılmış. Meselâ, kızlar ahıra girip karanlıkta bir koyunu ayağından yakalamaya çalışmış. Yakaladıkları kuzu olursa damadın da genç olacağına, teke ise kızın evleneceği kişinin dul veya ihtiyar olacağına inanmış.

Tatar Türklerinde seslere göre yorum yapmak gibi fal çeşidi de çok yaygın olmuştur (*Tın Tıñlaw*, *Tın a Baru*). Bu tür kulak falı sırasında, bir evin pencere önüne saklanıp, evde konuşulanları dinlerlermiş. Evde sakin sesle güzel şeyler konuşulursa dinleyenlerin kaderleri iyi olacak demektir. Evin içinde kavga ediyorsa, dinleyenlerin şansları olmayacak anlamına gelir. Veya genç bir kız, arkadaşı ile sevgilisinin evine gidip pencere altında seslere kulak vermiş. Evden “gitti”, “dönmedi”, “yemez” gibi sözler duyulursa, sevgilisi askere gidecek ve dönmeyecek demektir. “Yedi”, “döndü” gibi sözler duyulursa da sevgilisi dönecek anlamına gelmiş. Kulak falına çıkmış olanlar duyarak perişan olmasın diye bu gün herkes evinde kavga etmeden güzel sözler konuşmaya çalışmış. Bu tür fal Azerbaycan Türklerinde de var ve o, farklı olarak Azerbaycan’da son Çarşamba akşamı uygulanmaktadır.⁷⁹

Oğlu asker olacak anneler, oğlunun giysilerinin içine sadaka koyup, fakir bir yaşlı kadını yanına giderlermiş. Kadın, o giysileri başucuna koyarak uyur ve sabah kalktığı anda oğlunun annesine rüyasında gördüklerini anlatmış.⁸⁰ Perm civarında yaşayan Barda Tatarlarında *Tın Köne* (Kulak Falı Günü) 6 Nisan olmuştur. Keräşen Tatarlarında da *Tın a Baru* geleneğinin özelliği vardır; kızlar, koyunlarında kaşık götürüp dilek tutarlarmış. Eve döndüklerinde de kaşığı atıp sınırlarmış. Eğer kaşık sırt üstü düşerse bekledikleri adam dönecek (meselâ, askerden), yüzükoyun düşerse de dönmeyecekmiş.⁸¹

Evlilik çağına giren kızlar, görücülerin hangi taraftan geleceğini de öğrenmeye çalışmış. Köpekler hangi taraftan ulusa, görücülerin de oradan geleceklerine inanmış. Başka bir fal için de kızlar, üç yolun bittiği yerde toplanmış. Kızların biri buraya sopaya binip gelir ve sopa ile burada daire çizer, orta yerine de ibrikten su dökermiş. Başka kızlar da, çember içine yatıp sesleri duymaya çalışmış. Eğer müzik sesi gelirse, kız şehirden biri ile evlenecek demektir. Kızlardan birisi de sevgilisinin sesini duymuş gibi olur ve bu sırada yüzüne kar tanesi düşerse, hayatı zor olacak; eğer testere sesi duyarsa, yakında birisi ölecek, atlı araba sesi duyulan tarafta ise ekinler bol olacak diye inanmış.

Eve getirilen tavuk ile de fal açarlarmış. Eğer tavuk serpilene bulguru toplamaya başlarsa, kızın gideceği aile misafir seven olur. Eğer tavuk su içmeye başlarsa, kızın müstakbel kocasının ayyaş olmasından şüphelenirlermiş.⁸² Perm civarında yaşayan Barda Tatarlarında ise tavuk yerine horoz sokar ve etrafına kâğıt, buğday, gümüş yüzük veya küpeler, tatlı yiyecekler, tuz atarlar ve horozun

⁷⁸ Urazman, a.g.e., s. 78-80.

⁷⁹ Maarife Hacıyeva “Azerbaycan Türklerinde İnançlar” *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Gelenek Görenek nançlar. Seksiyon Bildirileri*, Ankara 1997, s. 220.

⁸⁰ Möhəmmətcanov, a.g.e., s. 19.

⁸¹ **Tatar Miflar**, I. Kitap, Kazan 1996, s. 269.

⁸² Urazman, a.g.e., s. 82.

hangi nesneye doğru yürüdüğüne bakarak fal açarlarmış. Horoz kâğıda doğru giderse mektup geleceğine, buğdaya doğru giderse zengin hayata, tuza yönelirse acı kadere, tatlılara yönelirse de tatlı hayata yorumlanırmış. Eğer horoz hemen karanlık yere (yatak veya masa altına) saklanırsa, fal açanları bu sene kaygı, üzüntü bekliyor demektir. Ocağa doğru koşan horoz da yangın olacağına işaret olarak kabul edilirmiş.⁸³

Harmandan başak alarak da geleceği yorumlamaya çalışırlarmış. Başakta tohum bol ise, demek kızın gideceği ailede insanın çok, eğer az ise o ailede insan sayısının az olacağına yorumlanırmış. Biriktirilen odunlardan bir tanesi alınarak da fal bakılırmış. Eğer alınan odun pürüzsüz ise, damadın güzel, pürüzlü ise çirkin olacağına inanırlarmış.

Tatar Türkleri yılbaşında çiftçilik ile buna bağlı işlerin yeni yılda nasıl olacağını da merak etmişler. Meselâ, ip eğirmek için ağaçtan hazırlanan kalın tahtayı soğuğa koyarlarmış. Eğer onun üzerine kırağı düşerse, sonbaharda keten bol, iyi olacak diye inanırlarmış.⁸⁴

Yılbaşı gecesi uygulanan daha bir gelenek *Çüätkelär Tuıy*' dır. Bu gelenek, 14–17 Ocak günlerinde yapılır. Belirtilen günlerin akşamında köylüler kapılarını kilitlemez ve perdelerini çekmezler. Gençler ise uzun palto ve kürkleri ters tarafları ile giyerek, yüzlerine maske takarak sokakta eğlenirler. Aynı gece birçok şaka da yapılır; meselâ, birisinin evi önüne odun yığıp giderler, çeşitli eşyaların yerini değiştirirler.

Kerâşen ve Mişârlar'ın *Narduğan* bayramı sırasında fal açma geleneklerinin kökünü birçok araştırmacı Rusların dini ile giren bir gelenek olarak izlemeye çalışır. Fakat Kerâşenler Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar olsalar, Mişârlar'ın İslam dininde kalan bir etnik grup olduklarını da unutmamalı. Zaten fal açma geleneği, tüm Türk boylarında *Nevruz* sırasında uygulanan bir gelenek olmuştur. Meselâ, eskiden *Narduğan* ve *Nevruz* bayramının sabahında kızlar *qoymaq* (krep) pişirip ilk *qoymaq* ile sokağa fırlarlar ve kim karşılırlarına gelirse, o adam ile veya onun akrabası ile evleneceklerine inanırlarmış. Nevruz bayramında fal açma geleneği de bütün Türk boylarında uygulanan bir gelenek olarak bilinir. Artık Yılbaşı kutlamaları *Narduğan* olarak adlandırılıp, takvimin kış ayına alındığında, fal açma gibi vazgeçilmez alışkanlık da bu bayrama taşınmış olmuştur.

AWLAĞIY BÜYÜKLER N OLMADI I EVDE OTURMA

Eskiden sonbahar işleri tamamlandıktan sonra, günler kısaldığında, kızlar akşam oturmalarına giderlermiş. Genç kızlar, akşamları bir eve toplanarak ve el işleri yaparak yeni türküler öğrenir ve eğlenirlermiş. Genelde bu tür oturmalar büyükler evde olmadığı sırada ve genellikle akşam yapılmış, ismini de ondan dolayı *Awlağiy* “gençlerin, büyüklerin olmadığı sırada evde oturması” demişler (*Awlağiy* – *awlaq öy* demektir. *Awlaq*, tınha, kimsesiz, *öy* de ev anlamına gelir). Herkes bu eve oturmaya geldiğinde kendisi ile yiyecek de getirmeye çalışır ve bu yiyeceklerden sofraya hazırlanmış. Kızlar kendileri ile iğ de getirirlermiş. Kimi çorap örür, kimi dantel yaparmış.

Bu akşamın daha bir gizli anlamı, kızların yanına köyün gençleri gelirmiş. Gençler fazla beklentikleri zaman kızlar, çoraplarını çıkarıp bu çorabı önce pencereye sonra da kapıya atarlarmış. Böyle yaptıklarında gençlerin gecikmeyeceğine inanılırmış.⁸⁵ Gençler geldiğinde de beraber sofraya kurup eğlenip otururlarmış. *Awlağiy* geleneğinin en güzel örneklerini Tatar edebiyatında Mirhaydar Feyzi'nin *Galiyabanu* ve Kerim Tinçurin'in *Süngän Yıldızlar* (Sönmüş Yıldızlar) adlı piyeslerinde, Ömer Beşirov'un *Tu an Ya ım – Yä el Bi ek* (Doğduğum Yer, Yeşil Beşik) adlı uzun hikâyesinde görebiliyoruz.

SONUÇ

İnsanların yaşantısı sırasında gelenekler, âdetler ve inançlar birçok değişikliklere uğramış, İslam'dan önceki dönemde ziraat işleri sırasında uygulanan büyü ile alâkalı görüşler, sonraki dönemlerde dinî görüşler ile karışmış ve ortaya ilginç sentez çıkmıştır. Törenler sırasında söylenen birçok türkü artık büyüleyici anlamını yitirip, bazıları (meselâ, Çuha doldurma sırasında söylenen türküler vb.) lirik türkülerin içinde, bazıları da (dilekler, doğaya seslenmeler) çocuk folkloruna geçmiştir

⁸³ **Tatar Miflar**, I. Kitap, Kazan 1996, s. 261.

⁸⁴ Urazman, a.g.e., s. 83.

⁸⁵ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 77.

durumdadır. En önemlisi de, Tatar Türklerinin en erken dönemde İslam dinini kabul etmelerine rağmen, Şamanizm devrinde ziraatla ilgili oluşan gelenekler halkın hafızasından bir türlü silinmemiş. Tersine, birçoğu bugüne dek korunmuştur.

Tatar Türklerinin millî bayramları en zor yıllarda bile Tatarların hayatına renk katmış, çalışmaya bir çağrı olmuş, tarla ve ev işlerinin daha hızlı ve daha eğlenceli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu gelenekler, Tatar halkının millî hasletlerini belirlemiş ve Tatarların bir millet olarak yaşamasına yardım etmişlerdir.

Maalesef, Tatar halkına ait bayramların çoğu unutulmuş, hayat şartlarının değişmesi sonucu bu gelenekler ortadan kalkmıştır. Sovyet döneminde sadece *Sabantuy* bayramı, *Qaz Ömäse* ve bazı safhaları ile *Nardu an* kutlanmaktaydı. Ancak geçen asrın 90'lı yıllarda millî bağımsızlık mücadelesi ile birlikte *Nevruz*, *Qar a Botqası* gibi bazı bayramlar yeniden halk içine döndü ve eğlenceli bir şekilde kutlanmaya başladı. Tatar Halk Türkü ve Oyun Topluluğu "*Qaz Ömäse*", "*Sabantuy*" gibi bayramları sahneye taşıdı. İlkokul, ortaokul ve liselerde genç kuşağı bu bayramlar ile yakından tanıştırmak için birçok çalışmalar yapıldı. Fakat gene de, bu bayramları kendi bayramı olarak kabul etmesi için halkın zamana ihtiyacı var. İnanıyorum ki geleneklerle büyüyen kuşak ancak bu gelenek ve görenekleri kendi bayramı olarak benimser ve yaşatabilir.

KAYNAKÇA

1. Ahmetyanov R.G., **Ob aya Leksika Duhovnoy Kultur Narodov Srednego Povoljya**, Moskova 1981.
2. Anikin V.P. **Kalendarnaya i Svadebnaya Poeziya**, Moskva 1970.
3. Apakov M., **Svyatoçn y gr u Kres en h Tatar Kazanskoy Gubernii**, Kazan 1877.
4. Artemyev A.N., "Ciin ili Ziin, Narodniyi Tatarskiy Prazdnik", *Kazanskiye Gubernskiye Vedomosti* (26), 1848.
5. Artemyev A.N., "Saban i Ciin (Narodniyi Tatarskiye Prazdniki)", *Moskvityanin*, 1850.
6. Bayazitova, Flyora, **Tatar Halq n ñ Bâyräm häm Könküre Yolalar**, Kazan 1995.
7. Berkutov V.M., **Bor n Tatar Kalendare**, Kazan 1966.
8. Berkutov V.M., **Drevnetatarskiye Kalendari**, Kazan 1966.
9. Bulatov V., "Ğoref-Ğädätär, Yolalarımız", *Kazan Utları* (8), 1992.
10. Burganova N.B., "O sisteme Narodnogo Prazdnika Ciyen u Kazanskih Tatar", *ssledovanya po storiçeskoj Dialektologii Tatarskogo Yazıka*, Kazan 1982.
11. **Bâyrämñär, Tuylar Öçen**. Tamaşa Ürnäkläre. Kazan 1999.
12. Dauley R.P., "Svyatki u Kressenih Tatar Mamadıña i Laişevskogo Uyezda Kazanskoy Gubernii", *OA E*, T. 19, Vıp. 3-4, 1903.
13. Dudkin A., "Ciyen u Tatar Kazanskogo Uyezda", *Severny Vestnik* (6), 1890.
14. Fahrutdinov R.G., **Oçerki po storii Voljskoy Bulgarii**, Moskva 1984.
15. Fuks, Karl, **Kazanskiye Tatar v Statistiçeskom i Etnografiçeskom Otno eniyah**, Kazan 1844.
16. Fuks, Karl, "Prazdniki Kazanskih Tatar", *Zavoljskiy Muravey*, T. 3, 1834.
17. Fäyzi, Cäwdät, **Hal q Cäwhärläre**, Kazan 1971.
18. Gerasimov M.K., "Zavivaniye Pojinalnoy Borodi", *Etnograiçeskoye Obozreniye* (3), 1903.
19. Gordlevskiy V.A., **zbrann y Soçineniya. T. IV. Etnografiya, storiya, Vostoçnikovedeniye, Retsenzii**, Moskova 1968.
20. Hacıyeva, Maarife "Azerbaycan Türklerinde İnançlar", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek Görenek nançlar. Seksiyon Bildirileri*, Ankara 1997.
21. İgnatyev R.G., "Narodniyi Primeti i Poverya v Ufimskoy Gubernii", *Spravoçnaya Kniga Ufimskoy Gubernii*, 1883.
22. İsänbät, Naqıy, **Balalar Dönyas**, Kazan 1970.
23. İsänbät, Naqıy, **Balalar Folkloru**, Kazan 1941
24. İnfantıyev P.T., **Etnografiçeskiye Rasskaz iz Jizni Tatar, Kirgizov, Kalm kov, Vogulov, Ba kir i Samoyedov**, Perm 1910.
25. "Jertvoprinoşeniya Kressenih Tatar", *Kazanskiy Telegraf* (589), 1895.
26. Kaşafutdinov R.G., "K voprosu o Proishojdenii Sabantuya i Yego Obryadov", *Oçerki storii Narodov Povoljya i Priuralya*, 1962.

27. Kaşafutdinov R.G., "Prazdniki i Obıçai Tatar, Svyazannıy s Hozyaystvennoy Deyatelnostyu", *Voprosı storii, Filologii i Pedagogiki*, Kazan 1965.
28. Matorin N., **Religiya u Narodov Voljsko-Kamskogo Kraya**, Moskva 1929.
29. Matveyev S. "Gadaniya Na Koltsah u Kressenih Tatar", *OA E*, T. XIII, 1967.
30. Muhamedova R.G., **Tatar -Mi ar . storiko-Etnografiçeskoye ssledovaniye**, Moskova 1972.
31. Muhametzyanov, Rif, "Tatarskiye Narodniy Primetı", *Folklor Narodov RSFSR*, Vıp. IV, Ufa 1977.
32. Muhametzyanov, Rif. (soavtor H.Gardanov), "O Vzaimodeystvii Tatarskih Pesnopeniy s Obryadom", **Folklor Narodov RSFSR**, Vıp. V, Ufa 1978.
33. Möhämmätcanov, Rif, **Ba qortstan Iq Buy Tatarlar n ñ Yola cat**, Ufa 1982.
34. Möhämmätcanov, Rif, "Yola Poeziyasi", *Tatar Tele, Ädäbiyatı häm Alarnı Uqıtu Metodikası Mäsäläläre*, Ufa 1971.
35. Möhämmätcanov, Rif, "Başqortstan Tatarlarınıñ Yola Cırları", *Kazan Utları* (12), 1972.
36. Nadirov, İlbaris, "Yola Poeziyase", **Tatar Folkloru Janlar**, Kazan 1978.
37. Nasiri, Kayum, "Poverya i Obryadı Kazanskih Tatar", *Zapiski mperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obs estv*, T. VI, Vıp. II, 1880.
38. Nasiri, Kayum, **zbrann y Proizvedeniya**, Kazan 1977.
39. Nasıyri, Qayum, **Saylanma Äsärlär**, 2 Tomda, Kazan 1972-74.
40. Nikolskiy N.V., **Sbornik storıçeskih Materialov o Narodnostyah Povoljya**, Kazan 1919.
41. Odigitriyevskiy N., **Kres en y Tatar Kazanskoy Gub. Etnografiçeskiy Oçerk**